

Albert Fruzsina: A férfiak és nők közti különbségek és hasonlóságok a barátságban

Személyes kapcsolathálózataink mérete, összetétele, belső szerkezete életünk számtalan területére hatással van: nemcsak társadalmi beágyazódottságunk mértékét, a számunkra az élet különféle területein rendelkezésre álló erőforrások, illetve társas támogatás mennyiségét és minőségét, attitűdjeinket, viselkedésünket, egészségünket – azaz testi-lelki és társas jóllétünket – , boldogságunk fokát, hanem a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyünket, lehetőségeinket is befolyásolja, azaz a nemi esélyek különbözőségének is alapvetően fontos dimenziója. Tanulmányomban legfőképpen felvillantani kívánom azokat a témákat, kutatási eredményeket, amelyek a barátkozás nemi különbségeivel kapcsolatosak, illetve ezt kiegészítem néhány, továbbgondolásra is érdemes, hazai adattal.

Ha szociológusként a számok oldaláról közelítünk e kérdéshez, több, főleg angolszász kutatás a személyes kapcsolathálózatokat vizsgálva azt találta, hogy azok mérete hasonló, de összetétele különböző: a nők személyes kapcsolathálózataiban dominánsabbak a rokoni kapcsolatok, kiváltképp a tradicionálisabb társadalmakban (Fischer 1982, Fischer és Oliker 1983, Angelusz–Tardos 1991; Uta 1990, 2004; Höllinger–Haller 1990, Drobnic–Tehen 2013), ugyanakkor ezek a különbségek a foglalkozási státuszra, korra, családméretre kontrollálva eltűnnek (Moore 1990). Bizonyos kutatók a férfiak és nők személyközi kapcsolatokhoz való eltérő hozzáállásának tulajdonították ezeket a különbségeket, azaz, hogy a nők inkább a rokonokkal kívánnak közelebbi kapcsolatokat fenntartani, és kevésbé tartják fontosnak a családon kívüli kapcsolatokat (pl. Chodorow 1978). A strukturalista megközelítés szerint azonban ha a nők és férfiak társadalomban elfoglalt helye közelít egymáshoz, a köztük levő különbségek a barátság tekintetében is kiegyenlítődnek, mivel a különbségeket jelentős részben a munkaerő-piaci részvétel jellemzői, a különféle erőforrásokhoz való eltérő hozzáférés, a nyilvános illetve a privát szférában való eltérő részvétel, a nőkre és férfiakra vonatkozó eltérő társadalmi elvárások, megkötések okozzák (Fischer –Oliker 1983, Moore, 1990), nem a nemi hovatartozás önmagában. A munkaerő-piaci részvétel például számos alkalmat teremt kapcsolat kialakítására, ugyanakkor a nőket fokozottabban érintő családi kötöttségek kevesebb időt és energiát hagynak a nőknek baráti kapcsolatok kialakítására és fenntartására. Tehát például a házi munka megosztásának mikéntje már önmagában jelentős mértékben összefügg a baráti kapcsolatok kialakítására, fenntartására fordítható energia és idő mennyiségével. Így lehet a választott, önkéntesen kialakított és fenntartott baráti kapcsolatok száma indikátora a férfiak és nők különféle csoportjai közötti eltéréseknek. Mindazonáltal a strukturális változók kiszűrése mellett is maradnak nemi különbségek, amelyek minden bizonnyal, legalábbis részben, az eltérő szocializáció következményei (Moore 1990). Mindenképp érdemes megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyek a férfiak és nők barátságait és egyéb emberi kapcsolatait befolyásolják. Azonban könnyen lehet, hogy a nők és férfiak csoportján belül, azaz például a magasan iskolázott vagy alulképzett nők avagy férfiak között nagyobb eltéréseket találhatunk, mint a két nem között.

A barátság vizsgálatának egyik fő nehézsége maga a definíció, hiszen az emberek nagyon sokféle kapcsolatot neveznek barátságnak, mely egy általánosított, ideáltipikus,

ugyanakkor társadalmilag és kulturálisan meghatározott, változó kép (amit nevezhetünk barátságsémának is) bizonyos elemeit hordozza. Ha kutatóként valamiféle objektív kritériumhoz próbáljuk kötni a fogalmat (lásd majd a későbbiekben pl. a fontos dolgok és problémák megbeszélését), akkor ezzel figyelmen kívül hagyunk sok olyan kapcsolatot, amit mások barátságnak tartanak (lásd még Allan 1989). Emiatt a szociológiai kutatások jó része a barátság meghatározását a válaszadóra bízta. Kérdés azonban, hogy magát a barátságsémát, a baráti kapcsolatok minőségére, tartalmára vonatkozó elvárásokat mennyire befolyásolja a társadalmi nem?

Számos tudományág kutatói vizsgálták eltérő módszerekkel a barátság nemi különbségeit, és mindegyik arra az eredményre jutott, hogy a nők és a férfiak baráti kapcsolatai minőségileg is különböznek egymástól. Szakirodalmi közhelynek nevezhetnénk, miszerint míg a férfiak barátságai többnyire közös tevékenységeken, hasonló érdeklődési körön alapulnak, a női barátságokat inkább a személyes osztozás és magas érzelmi befektetés jellemzi (Rubin 1985, Bruckner – Knaup 1993, Fehr 1996). Rubin (1985) ezeket a különbségeket két jelenségnek tulajdonítja. Egyrészt a szocializációs folyamatok a lányok esetében a kapcsolati orientációt, a fiúknál a versengést bátorítják. Másrészt a lányok pszichés fejlődése átjárható énhatárokhöz és a társas viszonyokra, gondoskodásra irányuló tulajdonságokhoz vezet, amelyek arra ösztönzik őket, hogy intim kapcsolatokat alakítsanak ki más nőkkel. A fiúk és férfiak azonban a szoros, baráti kapcsolatokat, az intimitást a férfiasságukra nézve fenyegetésként élik meg, mivel ez pszichéjük női részét érinti, amit kora gyermekkoruktól el kell nyomniuk. Rubin szerint a közös tevékenységek és a versengés kompenzációs szerkezetek, amivel a túlzott intimitás ellen védekeznek. A társas kapcsolatok nemi jellegzetességeit többen evolúciós okokkal hozzák összefüggésbe (lásd pl. Vigil 2007).

Arra is többen rámutattak, hogy hosszú időn át a barátság ideáltipikus képe a férfiak barátságának jellemzőin alapult: hűség, bátorság, kötelességtudat, hősiesség. (Pahl, 2000) Sokan (az ókori görög filozófusoktól kezdve) a nők között kimondottan lehetetlennek tartották az igaz barátság létrejöttét, miután a nők híján vannak az ehhez szükséges jellemvonásoknak. A huszadik századra azonban – a nyugati kultúrkörben legalábbis – megváltozott a barátság ideája és a hangsúly ma már a bizalom, gondoskodás, intimitás fogalmain van, és ezek jobban jellemzik a női barátságokat. A közelmúltban éppen azt kérdőjelezték meg néhányan, hogy a férfiak képesek-e egyáltalán elég intimitást és törődést mutatni ahhoz, hogy barátnak nevezhessük őket (Sapadin 1988, 400–401).

A barátság modernizációjával, az intimitás előtérbe kerülésének folyamatával kapcsolatban sokan úgy vélik, hogy a házasság modernizációja, azaz a partnerkapcsolat romantikus elemeinek dominánssá válása a legjobb barátok, a barátságok társadalmi relevanciáját csökkentette. Ugyanakkor Olikier (1998) szerint az intim barátságok és a házassági intimitás egymással kölcsönhatásban kifejlődő XIX. századi kulturális ideák és magatartásminták. Cikkében azt is részletesen bemutatja, hogyan vált, különösen a házas, dolgozó férfiak számára egyre kevésbé elérhetővé, gyakorolhatóvá a kapcsolaton belüli intimitás a férfi szociabilitásra vonatkozó csoportnormák és a nőiesség, illetve erotikus töltet vádjától való növekvő félelem következtében. A nők esetében nem kapcsolódott ilyesféle kulturális stigma az intim barátságokhoz. Míg tehát a nők közti barátságokra inkább jellemző az érzelmi gazdagság –komplexxebbek, holisztikusabbak –, addig a férfiak barátságai inkább meghatározott, strukturált cselekvésekhez kapcsolódnak, kevésbé összetettek, vagyis specializáltabbak. A férfi barátok a közös tevékenységek és tapasztalatok, a nők a kölcsönös segítségnyújtás, érzelmi támogatás és bizalom elemeit hangsúlyozzák.

Ez egybevág a hagyományos nemi szereposztással és szocializációs mintákkal, amelyek a nők szerepét inkább érzelmi irányultságúként, a férfiakét inkább instrumentálisabbként és feladatorientáltként határozzák meg. (Winstead 1986, idézi Bruckner – Knaup 1993). Viszont a kutatások azt is mutatják, hogy minél szorosabb és hosszabb idő óta tart egy kapcsolat, ez a nemi különbség annál inkább elhalványodik. A nők közötti barátságok különösen jutalmazóak, főképp a férfibarátságokhoz viszonyítva, de a férfiak nőkhöz fűződő barátságaihoz képest is. Az elterjedt közvélekedéssel szemben, miszerint a nők barátságai expresszívok, míg a férfiaké instrumentálisak, Wright és Scanion kutatása azt az eredményt hozta, hogy a nők barátságai expresszívok és instrumentálisak is (Wright–Scanion 1991). Egy másik kvalitatív kutatás arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a barátságra, illetve a férfiak és nők barátságainak különbözőségére kérdezzük rá, a fenti sztereotípiákat tükröző válaszokat kapunk (a nők barátságai intimebbek, a beszélgetés központi elem, a férfiak nem beszélnek az érzéseikről, közös tevékenységek kötik össze őket). Ezzel szemben, amikor konkrétan rákérdezzük adott barátságok tartalmára, ezek számos esetben, mindkét nem tekintetében jelentősen eltérnek az általános érvénnyel megfogalmazott leírásoktól (azaz például a férfiak a fentiek alapján elvártnál sokkal többször beszélnek barátaikkal intim témákról, míg a nők kevesebbszer, és minderre jelentős hatással vannak egyéb jellemzőik, például munkaerő-piaci részvételük, osztály-hovatartozásuk). A társadalmi környezetre vonatkozó kulturálisan meghatározott fogalmaink és az egyéni viselkedés között tehát jelentős eltérés mutatkozik (Walker 1994).

A barátokkal kapcsolatos elvárás-rendszerben, illetve ezeknek az elvárásoknak a megsértéséhez kapcsolódó értékelésekben is vannak nemi különbségek. Egy amerikai diákokat vizsgáló kutatásban azt találták, hogy a nőknek a bizalmat és intimitást illetően magasabbak az elvárásaik, mint a férfiaknak, és jobban helytelenítették azt, ha egy barát lemondta a tervezett programot, vagy nem védte meg őket egy adott helyzetben. Mind a nők, mind a férfiak negatívan ítélték meg egy barátnőt, aki elárult egy titkot, mint egy barátot. Az azonos, illetve az eltérő nemű barátokkal kapcsolatos elvárásokban jelentős különbséget nem találtak, egy kivétellel: a férfiak a találkozáskor a fizikai kontaktust (puszi, ölelés) jobban elutasítják egy fiúbarát esetében. Érdekes, hogy mind a férfiak, mind a nők zöme (több, mint 80 százaléka) lehetségesnek tartja az ellenkező neműek közti barátságot, ugyanakkor az ebben kételkedők aránya a nők körében kétszeres (Felmlee et al 2012).

A nők elvárásai a barátokkal szemben szigorúbbnak, komplexebbnek tűnnek (Felmlee 1999, Felmlee et al 2012). Különösképp három dimenzióban magasabbak a nők barátokkal szembeni elvárásai: (1) a szimmetrikus reciprocitást illetően (mint például a lojalitás, eredetiség, hitelesség, támogatás), (2) a lelki közösség tekintetében (mint például az önfeltárás, intimitás) (3) és a szolidaritás (mint pl. közös tevékenységek, társaság) vonatkozásában, de a hatóerő (*agency*) (pl. fizikai erőnlét, státusz) tekintetében a férfiak elvárásai fokozottabbak barátaik irányában (Hall 2011).

A nemi különbségeket a társas viszonyokban a fejlődéslélektan is leírja. A gyermekkorban a lányok és a fiúk saját kortársaikkal kialakított kapcsolataiban is számos eltérést mutatnak a kutatások (Cole & Cole 1997, 553). Játsszótéri megfigyelések alapján kitűnik, hogy a lányok két-három fős csoportokat alkotnak, míg a fiúk csapatosan játszanak. A lányoknak kevesebb barátjuk van, mint a fiúknak, és kevésbé gyorsan kötnek barátságot, valamint úgy tűnik, hogy érzékenyebbek a szoros barátokat az ismerősöktől elválasztó határvonalra, és az utóbbiakkal kevésbé lépnek interakcióba. A lányok barátságait gyakrabban jellemzi fokozottabb intimitás, az érzések megosztása, pozitív és negatív élmények hosszas megbeszélése. A fiúknak viszont több és változatosabb korú barátjuk van,

többet játszanak fokozottabb mozgást és versengést igénylő tevékenységeket, valamint inkább kerülnek a felnőttek felügyeletét. Ebből arra következtethetünk, hogy míg a lányok inkább együttműködésre és személyközi érzékenységre, addig a fiúk szabályrendszerekhez kötött tevékenységben való versengésre szocializálódnak. Néhány közelmúltban végzett vizsgálat eredményei azonban arra utalnak, hogy a tinédzserbarátságok nemek szerinti, nagyon markáns különbségei – amelyeket a korábbi kutatásokban figyeltek meg – eltűnőben vannak (Pahl 2000: 111). A beszélgetés fontossága a fiúk esetében is egyre inkább előtérbe kerül. Egy amerikai longitudinális kutatás azt találta, hogy a különböző etnikumokhoz tartozó fiatal fiúk legnagyobb titkaikat és érzéseiket is megosztják jó barátaikkal, támogatásukat létfontosságúnak tartják, ugyanakkor a tinédzserkor végére a felnőtté válással és függetlenné válással elveszítik ezeket a szoros, intim barátságait, bizalmatlanná, elszigeteltté válnak, mivel az uralkodó kulturális norma szerint a sérülékenység, érzelmesség és az intim barátság a nőknek és homoszexuálisoknak való (Way 2011). Számos tanulmány utal arra, hogy a barátságok jelenlegi jellemzői a férfiaság-nőiesség ideájához kapcsolódnak, s mivel az intimitást, az érzelmek kimutatását női jellemvonásoknak tartják, egy másik férfihoz fűződő intim kapcsolat a homoszexualitás látszatát keltheti (Nardi 1992). A férfiaság ideájának változása a férfiak barátságait is megváltoztatja.

A kutatók az azonos neműek barátságaival gyakrabban foglalkoztak, mint az ellentétes neműek közötti kapcsolatokkal. Az ellenkező neműekhez fűződő barátságok strukturális szempontból hasonlítanak az azonos neműek közti barátságokhoz, mert kor, iskolai végzettség vagy társadalmi státusz szerint homogének. Minőségi szempontból azonban vannak különbségek. Úgy tűnik, hogy a férfiak a nőnemű barátaikkal nyitottabbak, többet árulnak el magukról, és intímabb a kapcsolatuk, mint férfi barátaikkal. A nők azonban barátnőikhez képest zárkózottabbak, és kevésbé vannak intim viszonyban férfi barátaikkal. Ha nemcsak a baráti viszonyokat vizsgáljuk, a kutatások azt mutatják, hogy a nők mind barátnőiktől, mind heteroszexuális partnerüktől több önmegerősítést és érzelmi támogatást kapnak, mint férfi barátaiktól. A férfiak pedig mind női, mind férfi barátaiktól alacsonyabb szintű személyes „jutalmat” kaptak, mint heteroszexuális partnerüktől. (Wright–Scanlon 1991: 553)

Valóban kérdés, miért ítélik meg a nők negatívabban a barátságait, noha ugyanakkor jobb minőségűnek tartják azokat, mint a férfiak? Ennek talán az az oka, hogy a fiúk gyermekkoruk játékaik során hozzászoknak a konfliktusok megoldásához. Ezzel szemben a lányok konfliktus esetén sokszor abbahagyják a játékot, mivel ők nagyobb hangsúlyt helyeznek az érzelmekre és a kapcsolatokra. Így a férfiak szocializációjuk során egyszerűen jobban hozzászoknak a konfliktus kezeléséhez a barátságokban, és ezt természetes folyamatnak tartják, míg a nőkben fokozottan tudatosulnak a konfliktusok, és kevésbé elfogadók ezekkel kapcsolatban. (Sapadin 1988)

Magyarországon F. Lassú Zsuzsa (2004) vizsgálta a barátság nemi eltéréseit pszichológiai szempontból, különösen a versengésre koncentrálva. Kutatási eredményei a férfiak előnyét bizonyították a barátságok ápolásában, aminek hátterében ő is a családi feladatvállalások eltéréseit vélte. Vizsgálati alanyai között a nők beszélgetés-alapú, a férfiak tevékenység-központú barátságokról számoltak be, de F. Lassú szerint sem beszélgetnek a férfiak kevesebbet, mint a nők, hanem ezt ők inkább valamilyen tevékenység közben teszik, és a társadalmilag elfogadott nézethez alkalmazkodva sem ezt az aspektust hangsúlyozzák ki. A vizsgált fiatal felnőtt mintában a baráti viszonyokkal való általános elégedettség tekintetében nem talált nemi különbséget, de a nők barátságait

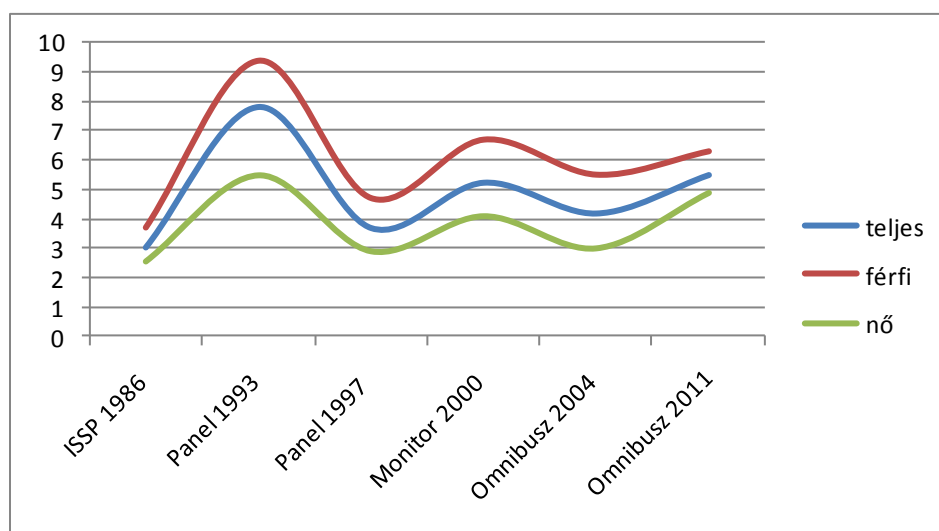
szorosabbnak tartották, ugyanakkor nagyobb arányban szerettek volna rajtuk javítani. A kutatás fókuszában álló versengést tekintve nem igazolódott egyértelműen az a széles körben elfogadott nézet, miszerint a nők a többi nőt versengőbbnek látják, mint a férfiakat, és a nők saját viselkedésükben sem vállalják fel nyíltan a rivalizálást (F Lassú 2044:107).

A barátság kutatását megnehezíti magának a barátság-definíciónak egy társadalomban adott pillanatban is tapasztalható változatossága illetve időbeni változása is. Minimális ismerettel rendelkezünk arról, pontosan kit tartanak az emberek barátnak Magyarországon, noha ezekben a barátság-sémákban minden bizonnyal nemcsak nemi, hanem iskolázottság, társadalmi helyzet, lakóhely és még számos dimenzió mentén szisztematikus különbségek lehetnek az egyes társadalmi csoportok között. Ráadásul nem egy statikus, hanem dinamikusan változó fogalomról van szó. Egy helyi mintán már tettünk kísérletet a magyar barátságdefiníciók elemzésére (Dávid - Albert 2005), és megvizsgáltuk, hogy a nők általában másképp vélekednek-e a barátságról, mint a férfiak. A barátság leírására használt jellemzők között csak néhány esetben mértünk eltérést. A nők és a lányok inkább a beszélgetést, egymás meghallgatását és ezzel összefüggésben a titoktartást emelték ki. A férfiak számára a barátság alapeleme a segítség. Míg a nők 21, addig a férfiak csupán 9 százaléka említette a „meghallgat” funkciót, szemben a „barát az, aki segít” kijelentéssel, amely a férfiak 22, míg a nők mindössze 9 százalékánál fordult elő. A barátságban a nők inkább a szeretetet, a férfiak pedig a közös múlt és egy-egy közös élmény fontosságát hangsúlyozzák. A fiúk csak a „szórakozás” funkciót említették magasabb arányban. Ezek az eredmények jól beleillenek azoknak a kutatásoknak a sorába, amelyek szerint *„a férfiak kevésbé szoros és kevésbé önfeltárában intim, főleg aktivitásokra épülő kapcsolatokat építenek ki, (...) amíg a nők főleg az önfeltárában élik meg a kapcsolódás intimitását.”* Ugyanakkor a mi elemzéseink nem támasztották alá azt a korábbi empirikus eredményt, hogy *„a baráti kapcsolatok a nők számára sokkal több érzelmi támaszt nyújtanak, mint a férfiak számára”* (F. Lassú 2004: 55-56). A megkérdezett férfiak és nők, fiúk és lányok számára ugyanannyira fontos volt, hogy a barátságról és a hozzá tartozó érzelmekről és érzésekről beszéljenek.

Ha összehasonlító vizsgálatok eredményeit vesszük górcső alá, azt találjuk, hogy a barátságokat jellemző dimenziókban az országok közötti különbségek nagyobbak, mint az országokon belüli, akár a nemek közötti különbségek. Ebből egyes szerzők (pl. Bruckner és Knaup 1993) azt a következtetést szűrték le, hogy inkább ország-, mintsem nem-specifikus az, kit tartanak barátnak, kinek hány barátja van, illetve a barátok mire valók. Az egyik legújabb összehasonlító elemzés 22 országot vizsgálva (főként európai országok mellett Ausztrália, Kanada, Izrael, Új-Zéland és az USA is részt vett a felmérésben 2001-ben) hasonló eredményre jutott, noha szinte minden vizsgált országban a férfiak több közeli barátot említettek, mint a nők. Az elemzés főbb következtetései szerint a férfiak baráti hálózatai nagyobbak és célorientáltabbak, mint a nőké. A párkapcsolatban élő, gyermeket nevelő férfiak és nők baráti kapcsolatai között kisebb az eltérés, talán amiatt, hogy a nők a szülői kötelezettségeket egyre jobban össze tudják a baráti kapcsolataikkal hangolni, vagy, mert a szülői szereppel a nők újabb társas kapcsolatokhoz férnek hozzá. A magasabb iskolai végzettség illetve a foglalkoztatottság csak a nők esetében van hatással a baráti kapcsolathálózat méretére, azaz a férfiak illetve a nők baráti kapcsolataira más-más tényezők hatnak és a nők baráti kapcsolatai jobban függenek a társadalmi-gazdasági körülményektől (Drobnic-Techen 2013).

Magyarországon a nők és a férfiak között a barátok számát tanulmányozva csaknem minden vizsgált jellemző mentén jelentős különbségeket találunk a férfiak javára.¹ A férfiaknak több barátjuk van, mint a nőknek, és több a nő azok között, akiknek egyáltalán nincs barátjuk. (Albert-Dávid 2007) Ugyanakkor bizonyos eredmények néhány éve arra utalnak, hogy a barátok számának meghatározásában a nem szerepe „kismértékben csökken” (Kopasz, Szántó & Várhalmi 2008:117), és ezt erősítik meg a 2011.évi adatok is. (ld. 1. ábra)

1. ábra: A barátok átlagos számának alakulása Magyarországon, nemi bontásban

Forrás: ISSP 1986, TÁRKI Háztartás Monitor 1993, 1997 és 2000, TÁRKI Omnibusz 2004 és 2011

A 2011. évi adatfelvételt megelőző időpontokban rendre azt találtuk, hogy míg a nők barátainak száma általában 1–4 személy, addig a férfiak többsége ötnél több barátot említ, vagyis baráti kapcsolathálózatuk inkább közepes, illetve kapcsolatgazdag. A nők harmada, a férfiak ötöde állította, hogy nincs barátja. 2004-hez képest 2011-re a magyar lakosság körében úgy tűnik jelentősen, közel 10 százalékponttal lecsökkent a barátot nélkülözők aránya: a férfiak 15,8, a nők 25,9 százaléka érintett ebben. Ha a barát nélküli férfiakat és nőket összehasonlítjuk, kiderül, hogy csupán egyetlen metszetben állnak jobban barátok tekintetében (legalábbis azok számában) a nők, mint a férfiak: a felsőfokú végzettségű nők 7,8 százalékanak, míg a felsőfokú végzettségű férfiak 10,7 százalékanak nincs barátja, míg az alacsony végzettségűek esetén a férfiak 33, a nők 43,7%-ának nincs barátja. 2011-ben a megkérdezett felnőtt férfiaknak átlagosan 6,3, a nőknek 4,9 barátjuk volt, tehát az előző évekhez képest a különbség a nemek között e tekintetben csökken (ld. 1. ábra). Az iskolai végzettség függvényében a férfiak és nők között a legalacsonyabb és legmagasabb végzettségűek között a legnagyobbak, és ráadásul ellentétes irányúak a különbségek: a maximum általános iskolát végzett férfiak átlagos barátszáma 8,1 míg a nőké 2,7, míg a felsőfokú végzettségű férfiaknak átlag 4,9, míg a nőknek 7,6 barátja van. Korábban is érzékelhető volt az a trend, hogy minél magasabb a nők végzettsége, annál inkább előfordul,

¹ Az első baráti kapcsolatokra számszerűen rákérdező országos adatfelvételekre a nyolcvanas években került sor, azóta több alkalommal, megegyező módszertannal gyűjtöttünk erre vonatkozóan adatokat. Azonban a pontosan ugyanúgy megfogalmazott kérdésekkel sem védhető ki az a probléma, hogy maga a fogalom (a „barátságsséma”) hogyan változik, és esetleg (gyaníthatóan) ez a változás az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban eltérő – különösképp a jelenleg vizsgált nemi vonatkozást tekintve.

hogy baráti kapcsolathálózatuk gazdag és hasonló a férfiakéhoz, illetve, mint az a 2011. évi adatokból kitűnik, kapcsolatgazdagabb is. Érdekes különbség, hogy Budapest kivételével minden településtípusban a férfiaknak több a barátja átlagosan, de a fővárosban ez fordítva van. Ahogy a szakirodalmi áttekintésben is olvashattuk, a nemi homofília, azaz, hogy ugyanolyan nemű barátot választunk, a szoros, intim barátságokra különösképp igaz, a legjobb barátja a férfiak 87 %-ának szintén férfi, míg a nők 94,5%-ának nő a legjobb barátja.

A barátok jelentős része iskolatársunk vagy munkatársunk, szomszédunk (volt), de e tekintetben is jelentős különbségek vannak a férfiak és nők között. Nemtől függetlenül érvényes tendencia, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb arányban kerülnek ki a barátok az iskolai környezetből, ezzel ellentétesen viszont minél alacsonyabb az iskolai végzettség, annál nagyobb arányban vannak szomszédok a barátok között. A munkahelyi barátságokat tekintve nem ilyen lineárisak az összefüggések: legmagasabb arányban a szakmunkás férfiak említenek munkahelyi barátokat. Iskolai végzettségtől függetlenül a férfiaknak nagyobb arányban vannak (egykori) iskolatársak a barátaik között, mint a nőknek, azonban jelentősen több munkatárs csak a szakközépiskolát vagy maximum általános iskolát végzett férfiak barátai között található. A szomszédok tekintetében a maximum alapfokú végzettségűek kivételével nem találunk különbséget, de az alacsonyan iskolázott nők barátai között jelentősen magasabb a szomszédságában élők aránya a többi csoporthoz képest.

A társasági életben való részvételben, például hogy mennyire mennek vendégségbe/fogadnak vendégeket (rokonokat, ismerősöket, barátokat) az emberek, alapvető nemi különbséget nem találtunk 2011-ben. Az „eljárás”, a barátokkal, ismerősökkel szórakozóhelyen, étteremben, bármiféle nyilvános helyen való találkozás viszont még mindig egyértelműen inkább a férfiak kiváltsága: heti, havi rendszerességgel a férfiak csaknem fele (44%), míg a nők ötöde (21%) jár ilyen helyekre, míg a nyilvános szórakozó/találkozó helyeket szinte soha nem látogatók aránya a férfiak körében 18, a nőknél 51%. Azaz a „kifelé” illetve „befelé, az otthon világába” való orientáció jelenleg is tapintható. Az iskolai végzettség (és ezzel összefüggésben a magasabb társadalmi státusz, minden bizonnyal kevésbé hagyományos nemi szereposztás) jelentős differenciáló tényező: az iskolai végzettség emelkedésével a különbségek kevésbé szélsőségesek², sőt, a felsőfokú végzettségűek körében nincs statisztikai értelemben számottevő eltérés e tekintetben férfiak és nők között.

A kapcsolathálózatokon keresztül elért erőforrások mérésére információkat gyűjtöttünk arról, hogy az egészségügyben (például jó orvos megszerzésében), hivatalos ügyintézésben (például önkormányzati engedélyek, kölcsönök, hitelek megszerzésében), iskolázatással, továbbtanulással kapcsolatban vagy egy jó állás megszerzéséhez mennyire kértek és kaptak rokoni, illetve baráti segítséget az emberek (ld. Albert - Dávid 2012). Noha láthattuk, hogy a nők barátainak száma alacsonyabb, mint a férfiakéi, a baráti kapcsolatokon keresztül a vizsgált dimenziókban egyedül az új munkahely megszerzésében kaptak vagy kértek nagyobb segítséget a férfiak, mint a nők 28 vs. 22%, a többi vizsgált dimenzióban pedig nem találtunk nemi különbségeket (kivéve, hogy az egészségügyi problémák terén a nők több rokoni segítséghez jutnak, mint a férfiak).

A tanulmány bevezetőjében utalás történt arra, hogy a kapcsolathálózatok összetételében a rokoni – illetve nem rokoni kapcsolatok aránya a baráti kapcsolathálózatok

² A soha el nem járók aránya a maximum 8 osztályt végzett férfiak körében 34, a nők körében 76%, ugyanez az arány a szakmunkások között 30 illetve 57%, az érettségizettek között 23 illetve 34%, a felsőfokú végzettségűeknél 21 és 25%.

jellemzőire is hatással van, (Höllinger-Haller 1990), valamint, hogy Magyarország e tekintetben, legalábbis egészen a közelmúltig a tradicionális társadalmak közé tartozott. Az e téren bekövetkező változások jó mutatója lehet a személyes kapcsolathálózat egy szűk szeletének, az ún. bizalmas kapcsolathálózatoknak az elmúlt húsz évben nyomon követhető jelentős átrendeződése³. A 2011. évi adatfelvétel azt mutatta, hogy jelentős szerkezeti átalakulásoknak lehetünk e téren tanúi. A korábbi években azt tapasztaltuk, hogy ugyan, mint fentebb jeleztük, a nők általában véve rendre kevesebb baráttal rendelkeznek, mint a férfiak, a nők bizalmasainak száma magasabb. Ez leginkább abból adódott, hogy a bizalmas kapcsolathálózatokat nem a barátok, hanem a rokoni, sőt, kifejezetten szűkebb családi kapcsolatok dominálták. A férfiak esetében a bizalmas legtöbbször a társ volt, míg a nők esetében egyéb női rokonok (anya, lánytestvér, gyermek). 2011-re megnövekedett a bizalmas kapcsolathálózatok átlagos mérete, ugyanakkor a társ (házastárs, élettárs, partner) partner jelenléte csökkent. Témánk szempontjából a legrelevánsabb aspektusa ennek a változásnak, hogy ezekben a bizalmas hálózatokban a barátok száma növekedett jelentősen. Ez a növekedés a férfiak bizalmas kapcsolathálózatát fokozottabban érintette, s ezzel a nemek közti addig tapasztalt különbség, a nők „előnye” e téren eltűnt, habár a nőknek továbbra is több bizalmasa van a családban (Albert-Dávid 2012). 1999-ben a férfiak 16, a nők 17 %-ának, 2011-ben a férfiak 49, a nők 43%-ának volt barát (is) a bizalmas kapcsolathálózatában. Mivel az említett barátok zöme a kérdezettel azonos nemű, ez a bizalmas kapcsolathálózatok nagyobb nemi homogenitását eredményezte. Az egyes társadalmi alcsoportokban az érintett években a nem rokoni kapcsolatok számában bekövetkezett növekedés statisztikai értelemben minden esetben szignifikáns volt, egyetlen kivétellel. A társ nélküli, felsőfokú végzettségű nők bizalmas kapcsolathálózataiban nem észlelhető a barátok számának jelentékeny növekedése (Albert et al 2013). Elképzelhető, hogy ennek oka az, hogy ebben a csoportban korábban is viszonylag magas volt a barátok aránya. Emellett tesztelendő hipotézis lehet, hogy a barátok számának jelentékeny megnövekedése a bizalmas kapcsolathálózatokban tükrözi-e a barátságséma főként férfiak körében bekövetkező változását, miszerint egyre elfogadottabb, illetve a barátoktól egyre nagyobb mértékben elvárt a problémák, nehézségek megbeszélésére való képesség, hajlandóság, azaz az érzelmi támogatás.

Egy korábbi felmérés során 1998-ban nem azt kérdeztük az emberektől, hány barátjuk van, hanem azt, hogy hány olyan barátjuk/barátnőjük van, akivel a gondjaikat, problémáikat is meg tudják osztani. A barát és barátnő fogalmi megkülönböztetésével megpróbáltuk kiküszöbölni azt az esetleges torzítást, hogy bizonyos válaszadók baráton csak férfiakat értenek, ezért a barátnőiket nem jelzik. Másrészt viszont a gondok, problémák megbeszélése kitétel a barátok körülhatároltabb, tehát jobban értelmezhető, de szűkebb körét kívántuk megjelölni. Így a válaszadók valószínűleg nem említették azokat a barátokat (haverokat), akikkel például csak szórakozni járnak. Az adatok alapján a barátot nélkülözők aránya ebben az esetben is hasonló maradt a „hány barátja van?” kérdéssel mérthez, de főként a férfiak esetében a problémák megbeszélését kiemelő kérdés eredményeként jelentősen megnőtt azok aránya, akik nem tudtak ilyen barátot említeni, míg a nők esetében a barát nélküliek aránya nem tért el a tágabb kérdésfeltevés esetén tapasztalttól. Ebből akkor arra következtettünk, hogy a nők közeli, bizalmas kapcsolataikat nevezik barátságnak,

³ A magyar bizalmas kapcsolatokat a nemzetközileg is gyakorta használt „A legtöbb ember időről időre megbeszéli fontos dolgait másokkal. Az elmúlt 6 hónapra visszatekintve kivel beszélgetett azokról a dolgokról, amelyek fontosak az Ön számára?” kérdéssel vizsgáltuk 1999-ben, 2004-ben és 2011-ben, de korábbi magyar adatfelvételben is szerepelt ez a kérdés.

akikre érzelmi szempontból és problémás helyzetekben is számíthatnak, míg a férfiak olyan viszonyokat is így neveznek, amelyek teljesen más célt szolgálnak. A kérdésfeltevésben a „barátnő” megfogalmazás megjelenésének tulajdonítottuk azt, hogy csökkent az olyan nők aránya, akiknek egyáltalán nincs barátjuk a 46 évnél idősebb korosztályban, illetve a csak általános iskolát végzettek körében.

A fentiekből látható, hogy ezeket a kérdéseket leginkább kvalitatív és kvantitatív módszerek együttes felhasználásával lehet mélyrehatóan vizsgálni, a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján sok esetben inkább csak sejthetjük kérdéseinkre a választ, a magyarázatokat, noha a mindennapi élet egy nagyon fontos aspektusáról van szó. A társadalmi kontextus változásával maga a barátságsema, a baráti kapcsolathálózatok jellemzői is a szemünk előtt változnak. Kiváltképp a felsőfokú végzettségűekre vonatkozó magyar adatok támaszthatják alá azt az álláspontot, miszerint ha a társadalomban elfoglalt helyük közelít egymáshoz, a nők és férfiak között levő különbségek a barátság tekintetében is kiegyenlítődnek. Változnak a nemi szerepek, a férfiak nagyobb arányban beszélnek nem családtagjaikkal problémáikról (és ezt el is mondják), a házi munkák megosztása inkább kiegyenlített, tehát a nőknek is jobban marad ideje és energiája a baráti kapcsolatok ápolására. Az iskolázottsági szint emelkedik, így a barátok között is egyre több a volt iskolatárs, a nők (és férfiak) egyre nagyobb létszámú csoportjai igénylik és tehetik is meg, hogy baráti kapcsolataikat a családjuk mellett is fenntartsák, az új kommunikációs eszközök megkönnyítik a kapcsolatfelvételt és fenntartást - és még hosszasan folytathatnánk a felsorolást. Ezeknek a folyamatoknak lenyomatai kapcsolatainkban is tetten érhetőek és minden jel arra mutat, hogy a férfiak és nők barátsági viszonyai egyre inkább a növekvő hasonlóság irányába tartanak. Fontos lenne többet megtudnunk a különböző társadalmi csoportokról, így a férfiak és nők, fiatalabbak és idősek, iskolázatlanabbak illetve magasan képzettek által használt barátság-definíciók tartalmáról. Feltétlenül további alapos elemzést igényel a rokoni illetve nem rokoni kapcsolatok változásának dinamikája, egymásra hatása.

Felhasznált szakirodalom:

Albert Fruzsina–Dávid Beáta (1998): Társas kapcsolatok, magányosság 1998-ban. In: *Társadalmi tény-kép, 1998. Társi Monitor-jelentések*. Szivós Péter–Tóth István György (szerk.). Budapest, Társi, 211–220.

Albert Fruzsina–Dávid Beáta (1999): A bizalmas kapcsolatokról. In *Monitor, 1999. Társi Monitor-jelentések*. Szivós Péter–Tóth István György (szerk.): Budapest, Társi, 218–230.

Albert Fruzsina–Dávid Beáta (2007): *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég kiadó, Budapest.

Albert Fruzsina–Dávid Beáta (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon In: *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Kovács Imre, Dupcsik Csaba, P.Tóth Tamás, Takács Judit (szerk.) Argumentum Kiadó és MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.

Albert Fruzsina, Dávid Bea, Bozsonyi Károly (2013) Core discussion networks in Hungary between 1999-2011 *XXXIII SUNBELT International Network Conference*, Hamburg, 2013.05.21-26.

Allan, Graham (1989) *Friendship: developing a sociological perspective*. New York–London, Harvester Wheatsheaf.

Angelusz Róbert–Tardos Róbert (1991) A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In: *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.) Budapest, ELTE Szociológiai Intézet – Magyar Közvéleménykutató Intézet, 55–73.

Bruckner, Elke Knaup, Karin (1993) Women's and Men's Friendships in Comparative Perspective, *European Sociological Review*, Volume 12, 249-266.

Chodorow, Nancy (1978) *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: University of California Press.

Cole, Michael, Cole, Sheila (1997): *Fejlődéslelektan*. Budapest, Osiris Kiadó.

Drobnič, Sonja, Techen, Andreas (2013) Friendship Ties and Gender in Cross-National Perspective, SUNBELT XXXIII konferencia előadás Hamburg május 21-26.

Dávid Beáta–Albert Fruzsina (2005) „Kit nevez ön barátnak?” A barátság szociológiai megközelítésben. Századvég, 4. szám, 91–126.

Fehr, Beverly (1996) *Friendship Processes*. Sage Series on Close Relationships.

Felmlee, Diane (1999) Social Norms in Same- and Cross-Gender Friendships. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 62, No. 1. 53-67.

Felmlee, Diane, Elizabeth Sweet, and H. Colleen Sinclair (2012) Gender Rules: Same- and Cross-Gender Friendship Norms. *Sex Roles* 66: 518-529.

Fischer C S. (1982): *To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: Chicago University Press.

Fischer, Claude S. – Olicker, Stacey J. (1983): A Research Note on Friendship, Gender, and Life Cycle, *Social Forces*, 62: 124-33.

F. Lassú Zsuzsa (2004) *Barátok és barátnők – együtt és egymás ellen*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Höllinger, Franz, Haller, Max (1990): Kinship and social networks in modern societies: a crosscultural comparison among seven nations. *European Sociological Review*, 6. szám, 103–123.

Kast, Verena (2001) *A jó barátnő. Mi fűzi össze és mi tartja életben a nők barátságát?* Budapest, Park Könyvkiadó.

Kopasz Mariann, Szántó Zoltán, Várhalmi Zoltán (2008). A magyar háztartások tagjainak kapcsolatháló-dinamikája 1992 és 2007 között. In: *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Kolosi Tamás és Tóth István György (szerk.). Budapest: Társ. 105-120.

Moore, G. (1990): Structural Determinants of Men's and Women's Personal Networks. *American Sociological Review* 55: 726-35.

Nardi, Peter M. (1992) *Men's friendships*. Sage Publications.

Olicker, Stacey J (1998): The modernisation of friendship: individualism, intimacy, and gender in the nineteenth century. In: *Placing friendship in context*. Adams, Rebecca G. – Allan, Graham (szerk.), Cambridge University Press, 18-42.

Pahl, Ray (2000): *On Friendship*. Oxford: Blackwell.

Rubin, Lilian (1985) *Just friends: The role of friendship in our lives*. New York: Harper & Row.

Sapardín, Linda A. (1988): Friendship and gender: Perspectives of professional men and women. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1988/5. szám, 387–403.

Utasi Ágnes (1990): Baráti kapcsolatok. In *Társadalmi riport*, Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György (szerk.) 475–487.

Utasi Ágnes, Páthy Ádám, Hári Péter (2004) A kapcsolatok nemzetközi trendje másfél évtized távlatában. In *Kapcsolatok nemzetközi metszetben*. Utasi Ágnes (szerk.) Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 9–39.

Vigil, Jacob M. (2007) Asymmetries in the friendship preference and social styles of men and women. *Human Nature*, 18, 143–161.

Walker, Karen (1994) Men, Women, and Friendship: What They Say, What They Do. *Gender and Society*, Vol. 8, No. 2 (Jun.), 246-265.

Way, Niobe (2011) *Deep Secrets: Boys' Friendships and the Crisis of Connection*. De Gruyter.

Winstead B. (1986): Sex Differences in Same-Sex Friendships in *Friendship and Social Interaction*, Winstead BA, Derlega VG. (szerk.), New York: Springer, 81-99.

Wright, Paul H.–Scanlon, Mary Beth (1990): Gender role orientations and friendship: Some Attenuation, But Gender Differences Abound. *Sex Roles*, 9–10. szám, 551–566.

Abstract

Similarities and differences in the friendships of men and women

The article briefly overviews why it is important to research interpersonal networks from a gender perspective and presents some international research results both regarding the gender differences in the definition/content of friendships and the characteristics of friendship networks. Then it summarizes Hungarian results in this respect and describes available Hungarian data both regarding gender characteristics of Hungarian friendship definitions and trends and differences over the past 20 years in the friendships of Hungarian men and women. With the change of the social context significant changes in the gender differences of friendships networks can be observed.